

AZ IDŐSEK KAPCSOLATHÁLÓZATI JELLEGZETESSÉGEI

Albert Fruzsina

ÖSSZEFOGLALÓ¹

A tanulmány a hatvan év feletti magyar népesség kapcsolathálózatainak jellegzetességeit mutatja be az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvételének segítségével. A vizsgált dimenziók: a párkapcsolatok, a bizalmas kapcsolatháló, a barátságok, a gyenge kötések. A tanulmány az alapvető szociodemográfiai változók mentén írja le a fenti dimenziókat, továbbá az élettel való elégedettség és a kapcsolathálózat jellemzőinek az összefüggéseit is bemutatja.

Tárgyszavak: idősök kapcsolathálózata, barátság, bizalmas beszélgetési hálózatok, gyenge kötések, élettel való elégedettség

Albert Fruzsina
KRE BTK Szociológia Tanszék; MTA TK SZI
E-mail: albert.fruzsina@gmail.com

¹ A tanulmány az OTKA K108836 jelű, Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című kutatás keretében készült. A tanulmány a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, az MTA Demográfiai Bizottsága, a Pécsi Tudományegyetem Demográfiai és Szociológiai Doktori Iskolája és a Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya által szervezett és 2016. június 8-án Budapesten tartott „Megőregedni ma...” című tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban a magyarországi kapcsolathálózati jellegzetességeket kimondottan az idősök vonatkozásában mutatjuk be. E tekintetben nem sok hazai adatot publikáltak korábban (kivéve pl. Albert – Dávid 2013), így indokoltnak látszik egy az idősekre vonatkozó kapcsolathálózati körkép közzlése, különösen mivel Magyarországon ezek a hálózatok az életkor előrehaladtával jelentősen beszűkülni látszanak – erre a tényre a felnőtt népesség egészének személyes kapcsolathálózatait bemutató elemzések mindegyike rámutat (lásd pl. Albert – Dávid 2007, 2015, 2016, Utasi 2002). Mivel az egyének kapcsolataikon keresztül jelentős és sokféle támogatáshoz juthatnak, amire az idősödő embereknek különösképp és egyre inkább szüksége lehet, illetve mivel az idős népesség aránya a fejlett világ más országaéhoz hasonlóan hazánkban is erőteljesen növekszik, ez társadalompolitikai szempontból is fontos terület. A nyugdíjba vonulás jelentheti, és sokszor sajnos valóban jelenti is a kapcsolatokat – például a munkahelyi barátságok – elvesztését, az inaktív embereknek ugyanakkor elvileg több idejük, alkalmuk lehetne emberi kapcsolataik ápolására. A kapcsolatok fenntartása ellen hathatnak azonban az egészségügyi problémák, a közlekedési nehézségek vagy a csökkent jövedelem, illetve a hasonló korosztályhoz tartozó társak, barátok halála. Ezek a tényezők a legidősebbeket fokozottan érintik, és az elmúlt időszakban nemcsak az idős népesség arányának növekedése, hanem életkori átstrukturálódása is megfigyelhető, a nyolcvan éven felüliek aránya például 1990 és 2011 között csaknem megduplázódott (260 000 főről 400 000-re nőtt) (Monostori 2015: 118).

Az alábbiakban röviden áttekintünk több, az idősök kapcsolathálózataira vonatkozó kutatási eredményt, majd az adatfelvétel és a vizsgált dimenziók mérésének bemutatása után néhány fontos dimenzióban jellemezzük az idős emberek egocentrikus networkjeinek jellegzetességeit, illetve ezek összefüggését az étellel való elégedettségükkel.

AZ IDŐSÖDŐ NÉPESSÉG KAPCSOLATHÁLÓZATI JELLEGZETESSÉGEI MÁS KUTATÁSOK EREDMÉNYEI ALAPJÁN

A jó minőségű, szeretetteljes emberi kapcsolatok az egyén jólléte szempontjából minden életkorban fontosak. Ez különösképp igaz az idősekre, nemcsak érzelmi szempontból, hanem mivel az idő múlásával jelentős mértékben fokozottabb

támogatásra szorulnak, ugyanakkor több idejük van a kapcsolataik ápolására is, amelyre – úgy tűnik – egyre inkább képesek is (lásd lentebb). A kapcsolatok fenntartása szempontjából jelenleg talán a társas-érzelmi szelektivitás elmélete² a legrelevánsabb (Carstensen 1995), amely szerint az idősök szelektálják, csökkentik a kapcsolataikat, ugyanakkor megpróbálják megőrizni azok érzelmi intenzitását, a megmaradt kapcsolataikba több érzelmet fektetnek, azokat jobban tudják kezelni. Ennek háttérében az húzódik meg, hogy a társas kapcsolatok különböző fontos szükségleteket kielégítő funkciói közül (például információszükséglet, pozitív érzelmi állapot fenntartása, intimitásigény stb.) más-más kerül előtérbe az egyes életszakaszokban, és ez tükröződik a kapcsolatok számának és jellegének alakulásában. A vizsgálatok tanúsága szerint az idősök számára fontosabbak az érzelmi célok, és kevésbé fontos az elérhető információ (Charles – Carstensen 1999), az időkorlátok tudatosítása pedig a kapcsolatok szelektálásával jár avégett, hogy a csökkentett méretű kapcsolathálózatban növelni tudják a szoros kapcsolatokból szerezhető érzelmi élmény intenzitását (Carstensen 1995). Vagyis az idősök az érzelmileg fontos kapcsolatok fenntartására fókuszálnak. Ez az elmélet tehát a beszűkülő kapcsolathálózatokat nem az „időskori veszteséglistához írja”, hanem adaptív válasznak tekinti.

A fenti elmélettel összhangban más vizsgálatok is kimutatták, hogy noha a kapcsolathálózatok mérete gyakorta csökken az életkor előrehaladtával, az idősödő emberek a megmaradt kapcsolataikat egyre pozitívabban értékelik (Lansford et al. 1998). Az idősök a társas interakcióikat illetően nagyobb megelégedettségről és kevesebb negatív tapasztalatról számolnak be, mint a fiatalok (pl. Fingerman et al. 2004). Közele kapcsolataikban a pozitív érzelmek intenzívebbek, a negatív érzelmek pedig kevésbé azok, mint a fiatal felnőttek esetében (Charles – Piazza 2007). Az idősök közele kapcsolataikat támogatóbbnak érzékelik (Field – Minkler 1988, Schnittker 2007). A gyermekeikkel, a partnerükkel és a közele barátaikkal való kapcsolatukat is jobb minőségűnek értékelik, mint a középkorúak vagy a fiatal felnőttek, illetve több ilyen pozitív, mint problémás kapcsolatról számolnak be (Fingerman et al. 2004, Rook 1984, 2003). A személyközi konfliktusok is csökkennek az életkor előrehaladtával, az idősebbek kevesebb vitáról, összeveszésről adnak számot (Almeida – Horn 2004). Bizonyos kutatók szerint az idősök az esetleges konfliktusok esetén is hajlamosabbak saját, illetve partnerük érzelmeit és viselkedését kedvezőbben értékelni, ilyenkor kevésbé dühösek (Blanchard-Fields – Coats 2008).

Mint említettük, az életkor előrehaladtával különféle kapcsolatok kerülnek előtérbe, és a kutatási eredmények arra utalnak, hogy az emberek aktívan szűkítik

² Socioemotional selectivity theory (SST).

kapcsolathálózatukat, és csak a jutalmazóbb kapcsolatokat tartják meg, a problémásabbaktól inkább megszabadulnak. Ugyanakkor éppen a legszorosabb, gyermekekhez, társhoz, testvérekhez és szülőkhöz fűződő családi viszonyokat jellemzi leginkább ambivalencia, azaz ezek a legpozitívabbak, azonban problémáktól sem mentesek. Ennek az lehet a magyarázata, hogy e kapcsolatokról támaszt és pozitív minőséget várunk, és amennyiben az elvárásaink nem teljesülnek, sokkal csalódottabbak és elkeseredettebbek leszünk. Emellett ezeknek a kötelezettségeknek van a leghosszabb történetük, a leggyakoribb kapcsolattartás és kötelezettség-érzet is hozzájuk köthető. A nem családi kapcsolatokat letisztultabb normák irányítják, illetve könnyebb megszakítani vagy helyettesíteni őket. Mindazonáltal az életkor előrehaladtával az ambivalensként értékelt kapcsolatok száma lineárisan csökken, az idősebbek kevesebb problémás és ambivalens viszonytal rendelkeznek, mint a fiatalok (Fingerman et al. 2004).

Kimondottan a baráti kapcsolatok életkorbeli változásával viszonylag kevés kutatás foglalkozik, noha a munkahelyi kapcsolatok időskori háttérbe szorulása és a megöregség miatt elméletileg növekszik a barátok fontossága. A barátkozást idősebb korban megnehezíti, hogy beszűkülnek a barátszerzés színterei: nemcsak a munkahely, hanem a gyermeknevelés kapcsán adódó színhelyek is kikopnak az emberek életéből. Az élettér, a mozgási lehetőségek beszűkülése miatt az emberek egy része inkább a kevesebb, de valóban minőségi emberi kapcsolat fenntartását helyezi előtérbe, ez is a barátok számának csökkenéséhez vezet (Blieszner – Adams 1992).

Felmlee és Muraco (2009) a barátságra vonatkozó normákat vizsgálták idősök körében, különös tekintettel ezek nemi különbözőségeire. Vizsgálatukból azt a következtetést vonták le, hogy a bizalmat, lojalitást, elköteleződést, toleranciát, érzelmeket, önfeltárást és segítségnyújtást hangsúlyozó normák nagyon hasonlóak a fiatalok körében tapasztaltakhoz, azaz a barátságra vonatkozó elképzelések viszonylag fiatal korban kristályosodnak ki, és kevéssé változnak az idők folyamán. Ugyanakkor egyes speciális helyzetek megítélésében jelentős nemi alapú különbségeket találtak.

A barátkozás jelentősége időben is változhat. Több adat utal arra, hogy a fiatalabb generációk körében a családi kapcsolatok mellett, illetve azok rovására előtérbe kerül a baráti kapcsolatok fontossága (Pahl 2000, Albert – Dávid 2016). Ezt támasztja alá az a holland longitudinális vizsgálat is, mely szerint a barátkozás jelentősége korosztályonként eltérő, és a fiatalabb kohorszok tagjai idősen is inkább fenntartották baráti kapcsolataikat, mint az idősebb korosztályhoz tartozók. A kutatók ennek okait a barátság fontosságának növekedésében, kialakí-

tásának és fenntartásának javuló strukturális lehetőségeiben és a jobb kapcsolattartási kompetenciákban látják, melyekhez kapcsolódik az individualizáció, a kevésbé tradicionális társadalmi környezet, az oktatási lehetőségek kiterjedése és a nők fokozott munkaerő-piaci részvétele (Stevens – Tilburg 2011).

A kutatási eredmények nem egyértelműek az idősek kapcsolathálózatában a családi versus baráti kapcsolatok fontosságát illetően. Több kutatás is arra az eredményre jutott, hogy a családtagok hatékonyabban növelik az idős emberek elégedettségét, jóllétét, ugyanakkor más vizsgálatok azt mutatják, hogy a baráti kötelek jól tudják helyettesíteni a családtagokat a pszichés támogatás terén, kiváltképp a gyermektelen/özvegy idősök esetében (Takashi et al. 1997).

Adams és Taylor (2015) 25, a barátság és a boldogság összefüggéseit vizsgáló kutatást elemzett újra, melyek mindegyikében pozitív összefüggést találtak a két tényező között: a barátság alternatívát kínál a szerepvesztéseket átélő idősök számára. A kutatók kiemelik annak fontosságát, hogy szükségesek az olyan beavatkozások, amelyek az időseket barátszerepükben támogató alkalmakat segítik létrehozni.

A kapcsolathálózat-kutatás egyik klasszikus irányzata a kapcsolatokon keresztül elérhető erőforrások, a társas támogatás különféle formáinak vizsgálatára irányult (Sarason et al. 1990). Az idősök esetében az egészségi állapot romlása, problematikusága miatt kitüntetett figyelmet kap ez a dimenzió. Nagymintás epidemiológia vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az emberi kapcsolatok a társadalmi-gazdasági státusztól, a különféle egészségügyi kockázati tényezőktől, az egészségmagatartástól, az egészségügyi szolgáltatások használatától és a személyiségjellemzőktől függetlenül is csökkentik a mortalitást (Berkman et al. 2000, Uchino 2004). A társas kapcsolatok hiánya és a társas elszigeteltség érzete egymástól függetlenül is összefüggésben van a rosszabb egészségi állapottal (Cornwell – Waite 2009).

Az idősök körében végzett magyarországi kvalitatív vizsgálatok kiemelik a rossz egészségi állapot, a bűncselekmények áldozatává válástól való félelem és a közönyös társadalmi környezet elmagányosító hatását, illetve felhívják a figyelmet a társas kapcsolatoktól való „proaktív” visszavonulásra. Ez utóbbiban a társas környezet negatív visszacsatolásai, például „az uralkodónak észlelt értékek megváltozása és feldolgozhatatlansága, az intergenerációs kapcsolatok hiányosságai, az idősökkel szemben észlelt negatív előítéletek” mind szerepet játszhatnak (Kucsera 2012: 438).

Az idősödő magyar népesség bizonyos kapcsolati jellemzőit, kiváltképp a bizalmas kapcsolatok vonatkozásában, nemzetközi kitekintésben a SHARE kutatás

eredményei alapján is megismerhetjük. A bizalmas kapcsolathálózatok esetében a magyar adatok a többi vizsgált országhoz képest kisebb kapcsolatháló-méretet, illetve a társ és gyermek bizalmasok fokozottabb, a barátok alacsonyabb szintű jelenlétét mutatták (Stoeckel – Litwin 2013).

Az életkor emelkedésével egyre többeket érintő fizikai akadályozottság kimutathatóan csökkenti a kapcsolathálózatok méretét, ennek okaként a kutatók a kapcsolattartás nehézségein túl az emberi kapcsolatok fenntartásának szempontjából oly fontos viszonzásra való képesség hanyatlását is említik: a szorosabb családi kapcsolatokat nemcsak fenntartani könnyebb, de azok kevesebb reciprocitást is igényelnek. A SHARE projektben résztvevő minden országban kisebb kapcsolathálózatuk volt a súlyosan akadályoztatott embereknek, ugyanakkor Magyarország azok közé az országok közé tartozott (Ausztria, Hollandia és Dánia mellett), ahol a legnagyobb eséllyel volt legalább egyvalaki a különböző mértékben akadályoztatott idősök kapcsolathálózatában. Ugyanígy Ausztria és Észtország mellett Magyarországon vannak a legnagyobb arányban családtagok az akadályoztatott emberek kapcsolathálózataiban, és a kapcsolattartás gyakorisága is nálunk az egyik legmagasabb. A megkérdezettek gyermekeit szintén Magyarországon találjuk az egyik legmagasabb eséllyel a kapcsolathálózatokban. Az akadályoztatott férfiaknak inkább a társuk a támaszuk, aki gyakran az egyetlen ember a kapcsolathálózatukban, így a társ esetleges halála esetén fokozottan sérülékenyek. A kor előrehaladtával a barátok száma csökkent: a társalélés csökkentette a barátok előfordulásának esélyét, a magasabb iskolai végzettség pedig az összes akadályoztatottsági kategóriában növelte azt. A kelet-európai országokban kisebb valószínűséggel található barátok az idősök kapcsolathálózataiban (Abuladze – Sakkeus 2013). Medgyesi Márton (2016) szintén a SHARE adatbázison vizsgálta a felnőtt gyermekek által idős szüleik számára nyújtott gondozás és háztartási segítségnyújtás előfordulását, ami más kelet-európai országokhoz hasonlóan nemzetközi összehasonlításban Magyarországon viszonylag magasnak tekinthető, és nagyban függ a szülői szükségletektől illetve a szülő és gyermek lakóhelyének távolságától is.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Jelen tanulmány az idősök kapcsolathálózatának jellemzésére az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA kutatás adatait használja. Az adatfelvétele 2015 tavaszán került sor, a 18 évnél idő-

sebb magyarországi lakosok körében. A kiinduló mintánk elemszáma 2687 fő volt. A minta régió, nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerint reprezentatív. Az adatfelvételt a TÁRKI készítette. A minta 37%-a 40 év alatti, 34%-a 40–59 éves, 20%-a 60–74 éves és 9%-a 75 éves vagy idősebb. A 60–74 éves korcsoportba tartozók 11%-a még alkalmazottként dolgozik, 5%-a vállalkozó, míg 84%-a nyugdíjas. A 75 év felettiak már mind nyugdíjas éveiket töltötték. Mindennapi tevékenységében tartós betegség, rokkantság, rossz egészségi állapot vagy mentális probléma miatt akadályoztatva érzi magát a 60–74 évesek fele, valamint a legalább 75 évesek csaknem háromnegyede. Mivel az idősök kapcsolati jellegzetességei a teljes népesség, illetve a fiatalabbak kapcsolathálózati jellemzőinek a kontextusában értékelhetők, így az egyes vizsgált dimenziókra vonatkozó adatokat korcsoportos bontásokban az alábbi változókkal összefüggésben mutatjuk be:³ a kérdezett neme, iskolai végzettsége (legfeljebb 8 általános, szakmunkásképző/szakiskola, érettségi, diploma), a lakhelyül szolgáló település típusa (Budapest, megyeszékhely/megyei jogú város, (nagy)község).

Az interperszonális kapcsolathálózatok különböző, esetenként egymást átfedő részekből, családi (például házastárs, gyermek, szülő, testvér, tágabb rokonság) és nem családi kapcsolatokból (barátok, ismerősök, szomszédok, egykori kollégák stb.) állnak, s e kapcsolatok jellege, érzelmi töltete, intimitása, funkciója nagyon eltérő lehet. Jelen tanulmányban a kapcsolathálózatokat a következő dimenziókban vizsgáljuk:

- (1) Társkapcsolatok megléte, azaz az idős embernek van-e párkapcsolata akár házasságban, akár élettársi kapcsolatban.
- (2) Bizalmas kapcsolatok, azaz kik azok a személyek, akikkel a kérdezett a fontosabb dolgairól, problémáiról beszélni szokott. Az adatfelvételben a magyar lakosság bizalmas kapcsolatait az amerikai GSS felvétellel azonos módon⁴ vizsgáltuk.
- (3) Barátságok: mivel idősorosan az adatok zöme a barátok számára vonatkozik,⁵ a vizsgálatban szintén a baráti kör méretére vonatkozó kérdés szerepelt.

³ Amennyiben nem jelöljük külön, a közölt összefüggések 0,000 szinten szignifikánsak.

⁴ Erre a nemzetközi kutatásokban elterjedt ún. bizalmas beszélgetési hálózatok névgenerátor kérdését használtuk fel: „Ha az elmúlt fél évre gondol, kik azok az emberek, akikkel ön a fontosabb dolgait, problémáit megbeszélte?” Maximum 5 altert lehetett említeni. Rákérdeztünk az említett személyek nemére, korára és iskolai végzettségére.

⁵ A „Hány barátja van Önnek?” kérdésre adott válaszok alapján.

(4) A lazább kapcsolathálózat, az ún. gyenge kötések (Granovetter 1973) elemzése. Az egyén tágabb értelemben vett társadalmi beágyazottságát, az ún. gyenge kötéseit (Granovetter 1973) az ún. foglalkozási pozíció-generátor eszközzel mértük (Lin – Dumin 1986). A kérdezetteknek egy a társadalmi hierarchia különböző szintjein levő foglalkozásokat tartalmazó listából kellett megmondaniuk, hogy ismernek-e adott foglalkozású embert, illetve hogy segítséget, tanácsot kérhetnének-e tőle.⁶ A módszer segítségével képezhető indikátorok közül az utóbbira vonatkozó adatokat ismertetjük, mivel ez írja le leginkább a kért szűkség esetén mozgósítható, lazább kapcsolatait.

Az összehasonlításokban nemcsak a teljes népesség adatait tüntetjük fel, hanem a középkorúakét (40–59 évesek) is, mert ez utóbbi talán jobb összehasonlítási alapot szolgáltat az időssé válás folyamatában bekövetkező kapcsolathálózati változások értelmezéséhez.

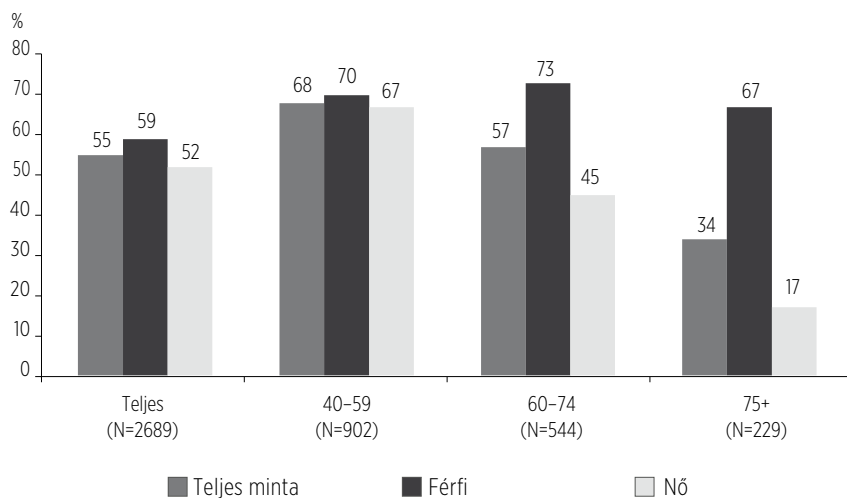
TÁRSKAPCSOLATOK

A társ hiánya (nemcsak a házasságban, hanem mindenféle párkapcsolatban élőket számítottuk ide a „hivatalos” családi állapotuktól függetlenül, például az élettárssal élő elváltakat vagy az özvegyeket is) az idős nőket fokozottabban érinti Magyarországon, amelynek fő okai között szerepelnek a férfiak kedvezőtlenebb halálzási mutatói vagy rövidebb várható élettartamuk, illetve a nők új párkapcsolatok kialakítására való kisebb esélye (körükben magasabb az özvegyek, elváltak aránya).⁷ Míg a 60–74 éves korosztályban a teljes népesség átlagához hasonló mértékben, 57%-ban éltek partnerkapcsolatban az emberek, ez a férfiak háromnegyedére, a nők valamivel kevesebb, mint felére igaz. A 75 év felettieknek csupán harmada él párkapcsolatban: míg a férfiak körében ez a jellemző (kétharmadukra igaz), addig az azonos korú nők körében alig fordul elő (kevesebb, mint ötödük él társával) (1. és 2. ábra).

⁶ 2015-ben kutatásunk kérdőíve 21 foglalkozás esetében kérdezett rá, hogy a válaszadó személyesen ismer-e ilyen foglalkozású embereket, valamint ha ismer, akkor szükség esetén kérhet-e tőlük kisebb-nagyobb segítséget, tanácsot.

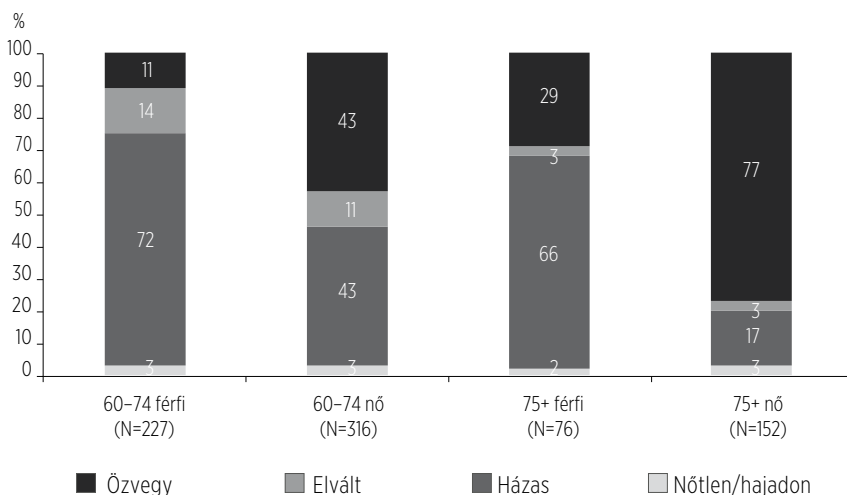
⁷ Minél idősebb korcsoportot vizsgálunk a magyar népességben, annál magasabb a nők aránya. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint például a 65–69 évesek körében 57,6%, a 85 évesek és idősebbek körében pedig 73,6% a nők aránya (Monostori 2015: 119).

1. ábra: A társval élők százalékos aránya 2015-ben nemi bontásban, korcsoportonként
The percentage of those living with a partner, by age group and sex

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

2. ábra: A családi állapot szerinti megoszlás a két vizsgált idős korcsoportban 2015-ben nemi bontásban (N=2687)
The distribution of family status in the two analysed age-groups by sex in 2015 (N=2687)

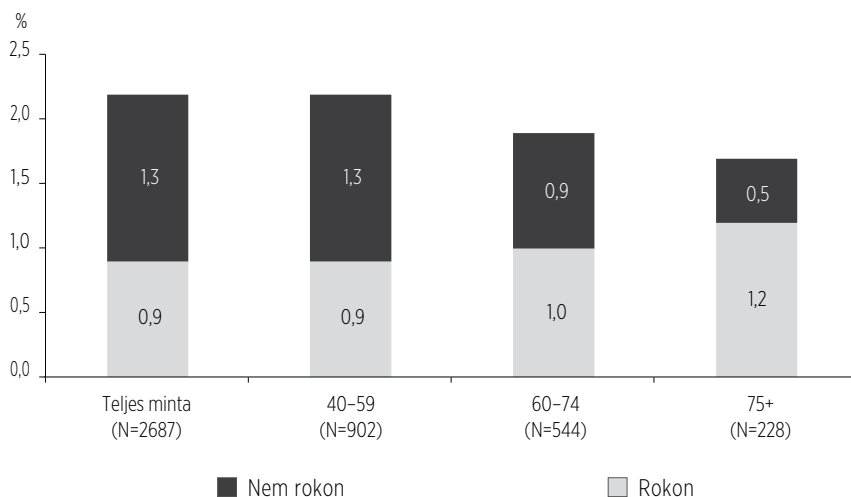
Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Ez az alaphelyzet jelentősen meghatározza a többi kapcsolati dimenzió értékelését is, hiszen a társak a felnőttek személyes kapcsolathálózatának meghatározó alkotóelemei.

BIZALMAS KAPCSOLATOK

Az idősök bizalmas kapcsolathálózatának mérete az életkor előrehaladtával csökken.⁸ A mintaátlag 2,2 főhöz képest – ami mellesleg megegyezik a középkorúak adataival is – a 60–74 éveseknek átlagosan 1,9, a 75 év felettieknek 1,7 bizalmasa van (3. ábra).

3. ábra: A bizalmas kapcsolathálózatok átlagos mérete, rokon és nem rokon bizalmasok átlaga, 2015
The average size of core discussion networks, the average number of kin and non-kin confidants, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

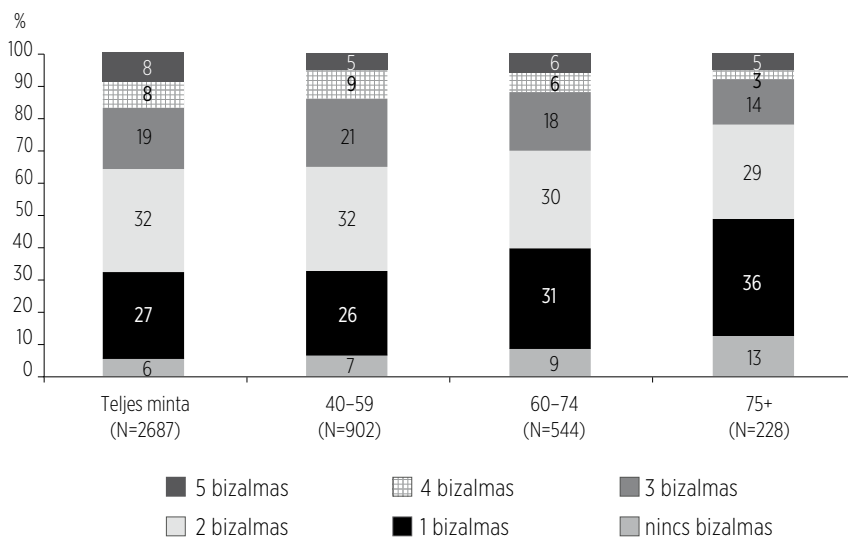
Az idősök körében megnövekszik a bizalmassal egyáltalán nem rendelkezők aránya, a 75 év felettiük körében már a mintaátlag több mint kétszerese, 13%-uk senkivel sem beszélt az elmúlt hónapokban fontosabb dolgairól, problémáiról.

⁸ A korábbi, teljes magyar felnőtt népességre vonatkozó vizsgálatok eredményeit összefoglalóan lásd Albert – Dávid 2015, 2016.

Az idősebbek növekvő hányadának csak egy, és csökkenő hányadának 3–5 bizalmas kapcsolata van (4. ábra).

4. ábra: A bizalmas kapcsolathálózatok méretének megoszlása a teljes népességben és a két vizsgált korcsoportban, 2015

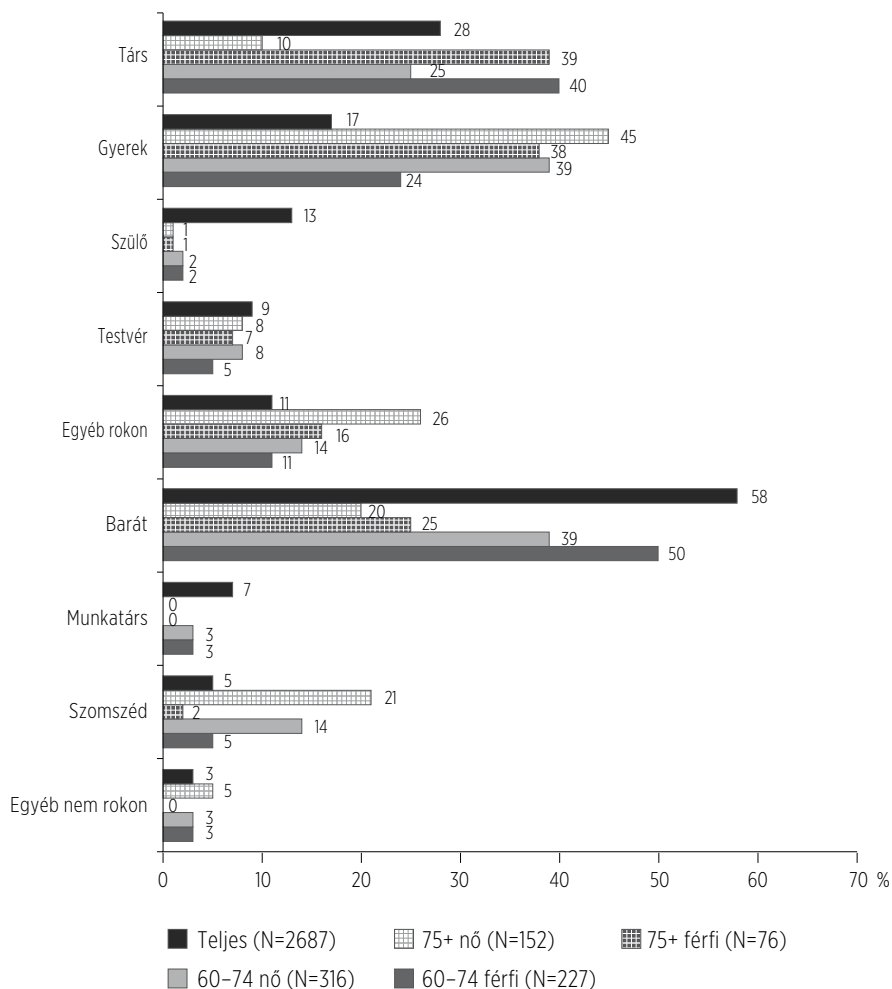
The distribution of core discussion network size in the total population and the two analysed age-groups, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Fentebb már utaltunk a társsal rendelkezők arányának a férfiak és nők körében mérhető nagymértékű különbözőségére. A nők nagyarányú társnélkülisége minden bizonnyal legalább részben az okozója annak, hogy a 60–74 éves nők a legnagyobb, csaknem 40%-os arányban a szóba jöhető erős családi köteléket jelentő gyermeküket, illetve emellett a barátjukat említették bizalmasukként, és csak a kérdezettek negyede említette a társát, 14–14%-uk pedig a szomszédját és egyéb rokonát (5. ábra). A 60–74 éves férfiak fele a barátját, 40%-a a társát, negyede a gyermekét, illetve tizede egyéb rokonát jelölte meg. A 75 év feletti nők körében a legnagyobb arányú, 45%-os a gyermek(ek) bizalmasként való megnevezése, míg egyéb rokonát 26%-uk, szomszédját és barátját 21 és 20%-uk, társát 10%-uk említette. A 75 éves és idősebb férfiak 39%-a a társát, 38%-a a gyermekét, 25%-a a barátját és 16%-a egyéb rokonát említette a bizalmasai között.

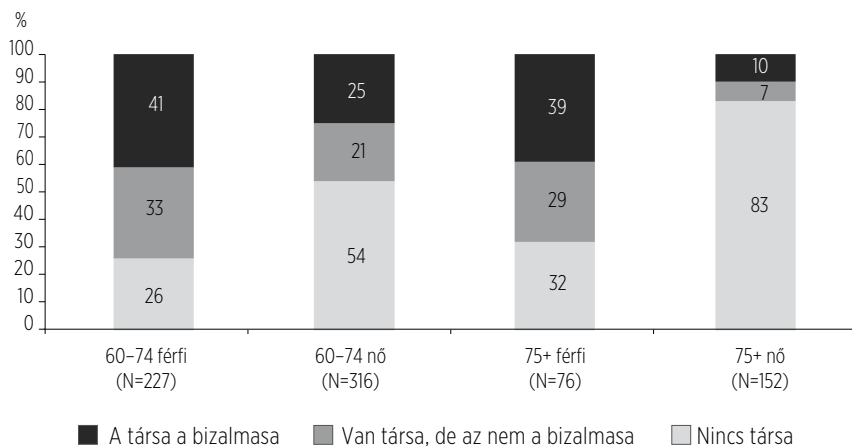
5. ábra: Az egyes kapcsolattípusok említési aránya a bizalmas beszélgetési hálózatokban, a teljes népességben és a két vizsgált korcsoportban, nemi bontásban, 2015-ben
The prevalence of various relation-types in core discussion networks in the total population and the two analysed age-groups by sex, in 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Mind a férfiak, mind a nők körében megfigyelhető az a teljes mintán is észlelhető tendencia, hogy a társsal rendelkezők egy igen jelentős része, a vizsgált korcsoportokban a társsal rendelkezők 42–45%-a nem említi meg a társát bizalmasaként (6. ábra).

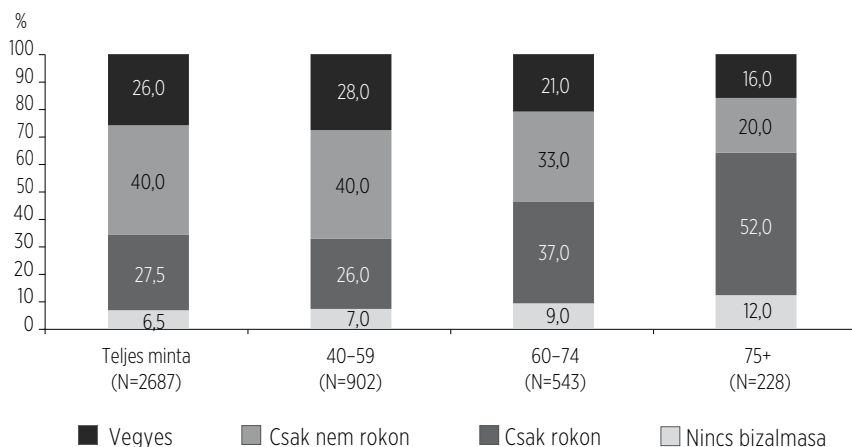
6. ábra: Bizalmasok-e a társak? Megoszlások kor és nem szerint, 2015
 Are partners confidants? Distributions by age-group and sex, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Ennek okát adatainkból nem tudjuk megállapítani. Az is elképzelhető, hogy néhányan evidenciaként kezelik, hogy társuk egyben a bizalmasuk is, de ez a rossz kapcsolatminőség jele is lehet, ez utóbbira utal, hogy a családi kapcsolataikkal általában véve elégedettebbek azok, akik társukat bizalmasukként is megnevezték.

7. ábra: Bizalmas beszélgetési hálózatok összetétele, 2015
 The composition of core discussion networks, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

A korábban a teljes népességre is jellemző rokon kapcsolatok dominanciája figyelhető meg: a hetvenöt év felettiak esetében a teljes népességbeni eloszláshoz képest kétszeres mértékben, a korcsoport felének van csak családtag bizalmasa, ugyanakkor feleakkora, egyötödnyi körökben a kizárólag nem rokon bizalmasokkal rendelkezők aránya. Az életkor emelkedésével a diverzitás tekintetében legoptimálisabbnak tekinthető vegyes összetétel, azaz a rokon és nem rokon bizalmasokkal egyaránt rendelkezők aránya is csökken (7. ábra).

A SHARE kutatás 4. hullámában (2011-ben) is szerepelt minimális eltéréssel⁹ az itt elemzett, bizalmas hálózatokra vonatkozó kérdés. Az ötvenéves és idősebb népességet vizsgálták 16 európai országban (a teljes minta nagysága 56 755 fő), és az átlagos bizalmas kapcsolathálózat-méret 2–3 fő között mozgott. A vizsgált mezőnyben a kelet-és dél-európai országok idősei rendelkeztek a legkisebb bizalmas kapcsolathálózatokkal. A bizalmassal egyáltalán nem rendelkezők az idősebbek, a partner nélkül élők, a depresszióban szenvedők és a fizikailag korlátozottak körében nagyobb arányban fordultak elő. A vizsgált országok időseinek bizalmas kapcsolathálózatait főleg rokonok alkotják (a teljes minta 62%-ának csak rokon bizalmasai voltak). A megkérdezettek bizalmasukként leggyakrabban a társukat és gyermeküket nevezték meg, döntő többségükkel napi kapcsolatban álltak. A magyar idősek az egész mintához képest fokozott valószínűséggel nevezték meg társukat és gyermeküket, ez utóbbi vonatkozásban a gyermekek a vizsgált országok közül leginkább Magyarországon szerepeltek idős szüleik bizalmasaként. Ugyanakkor a barátok inkább a skandináv és a nyugat-európai országokban található nagyobb arányban a bizalmasok között, Magyarországon kifejezetten alacsonynak bizonyult az említésük. Érdekes eredmény, hogy amennyiben a barátok dominálják a bizalmas kapcsolathálózatokat, a kapcsolatokkal való elégedettség alacsonyabb, továbbá a barátok kisebb valószínűséggel laknak a kérdezettek közelében, és kevésbé vannak velük napi, illetve szoros érzelmi kapcsolatban (Stoeckel – Litwin 2013).

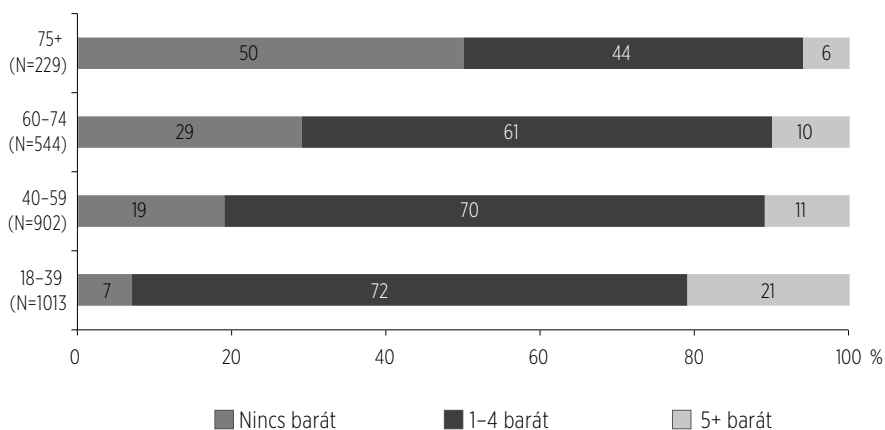
A SHARE kutatáshoz hasonlóan az itt elemzett 2015. évi „Integrációs” adatfelvétel is alátámasztja a gyermekek, illetve a nagyon közeli családtagok, lehetőség szerint a társak kiemelt fontosságát a bizalmasok között, ugyanakkor mi magasabb arányban találtunk barátokat is az idősebb magyarok, kiváltképp a férfiak esetében. Az idős nők körében pedig fontosak a szomszédok és egyéb rokonok is.

⁹ A kérdés a SHARE projektben nem az elmúlt 6, hanem az elmúlt 12 hónapra vonatkozott, valamint maximálisan nem 5, hanem 7 személyt lehetett említeni.

BARÁTI KAPCSOLATOK

Az utóbbi két évtizedben elemzett hazai vizsgálatok adatai alapján bonyolultabb statisztikai módszerekkel kimutattuk, hogy leginkább az életkor határozza meg, kiknek van vagy nincs barátjuk. Nagyon sarkítva: a fiataloknak van, az időseknek nincs (Albert – Dávid 2007: 97).

8. ábra: Barátok számának megoszlása korcsoportonként, 2015
The distribution of the number of friends by age-group, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

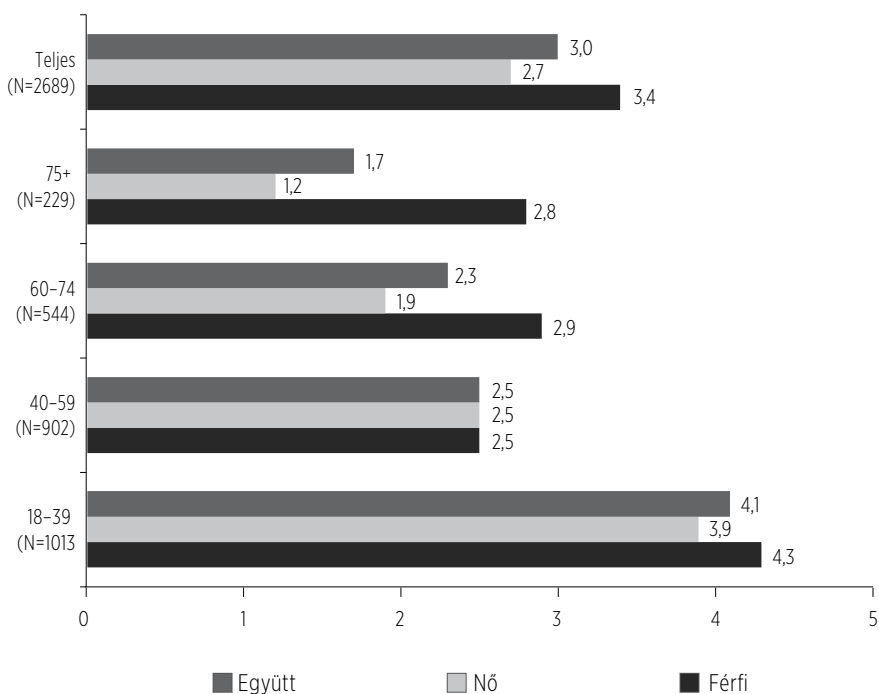
Az életkor előrehaladtával jelentősen csökken a baráttal rendelkezők aránya: míg a 40 évnél fiatalabbak csupán 7%-ának nincs barátja, addig a 60–74 évesek csaknem harmada, a 75 éves és idősebb lakosság fele nélkülözi teljesen e fontos dominánsan kortárs kapcsolatot. A nagyobb, legalább 5 fős baráti kört magukénak mondhatók aránya is lecsökken 21-ről 10, illetve 6%-ra (8. ábra).

2015-ben a felnőtt lakosságnak átlagosan 3 barátja volt. Mint azt korábban is megfigyelhettük (lásd például Albert – Dávid 2007), az idő előrehaladtával csökken, illetve a nők körében alacsonyabb a barátok száma. Ugyanakkor a 9.a ábrán az látható, hogy a férfiak és nők közötti különbség a két vizsgált idős korosztályban a legnagyobb, a 75 év felettek esetében több mint kétszeres mértékű. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy a férfiak esetében a szórás a középkorosztályt kivéve mindhárom másik korcsoportban jelentősen felülmúlja a nők vonatkozó értékeit. Ennek esetleg az is lehet a magyarázata, hogy a férfiak csoportjában nagyon eltérő, szélsőségesebben megengedő,

illetve „szigorúbb” barát-definíciókat találnánk. Ennek eldöntéséhez azonban nem megfelelőek a rendelkezésünkre álló adatok, mélyebb, kvalitatív vizsgálatokra lenne szükség.

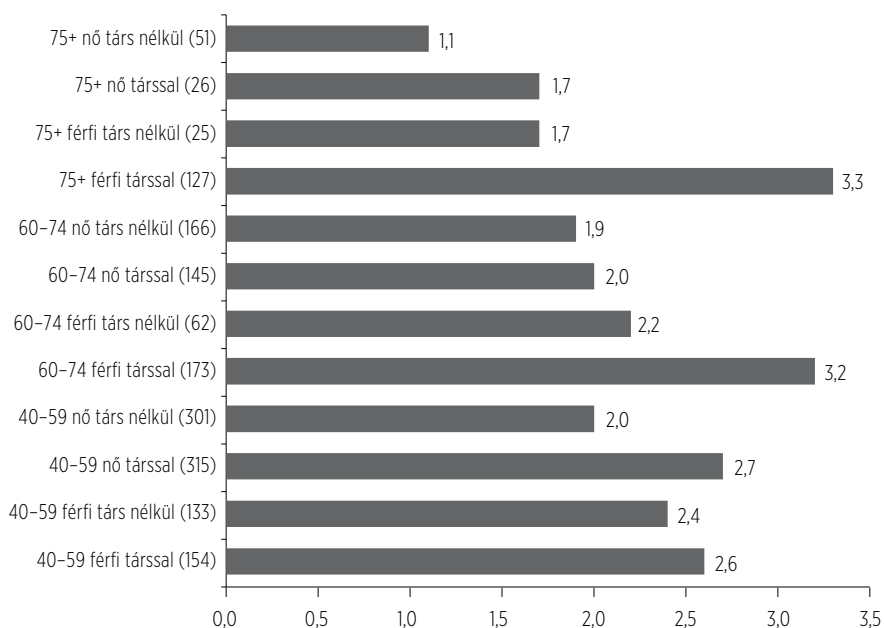
Az idősek barátainak számát is jelentősen befolyásolja az iskolai végzettség. A magasabb iskolai végzettségűeknek több barátjuk van: a 60–74 éves korcsoportban a legfeljebb általános iskolát végzetteknek átlagosan 1,2, a szakmunkásoknak 2, az érettségizetteknek 2,7, míg a diplomásoknak 5,2 barátjuk volt. A 75 év feletti korcsoportban is több mint kétszeres a különbség az alap-, illetve felsőfokú végzettségűek között.

9. a. ábra: A barátok számának átlaga korcsoportos és nemi bontásban, 2015
The average number of friends by sex and age-group, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

9. b. ábra: A barátok számának átlaga társkapcsolat szerinti, korcsoportos és nemi bontásban, 2015
The average number of friends by partnership status, sex and age-group, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Ha azt is figyelembe akarjuk venni, hogy a társkapcsolat léte milyen módon befolyásolja a barátok számát, azaz például igaz-e az a feltevés, hogy akinek nincs társa, az inkább koncentrálna a baráti kapcsolatainak fenntartására, azt láthatjuk, hogy – legalábbis az említett barátok átlagos száma – nem támasztja alá ezt a feltételezést: a társsal élők mindhárom vizsgált életkori csoportban mindkét nem esetén rendre több barátot említettek, mind azok, akik nem társkapcsolatban éltek (9.b. ábra).

GYENGE KÖTÉSEK

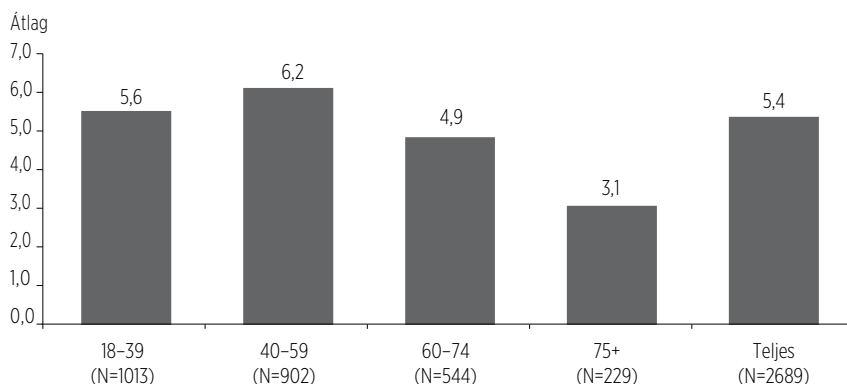
A tanulmányban eddig a hagyományosan erős kapcsolatnak tekintett szoros, intimebb kapcsolatokat mutattuk be. A partnereket, barátokat, bizalmasokat a kapcsolathálózati szakirodalom ún. erős kötéseknek, azaz szoros, intim, több-funkciós, az egyénhez státuszban, értékrendben stb. nagyon hasonló kapcsolatoknak tekinti. Emellett nagyon fontosak lehetnek a lazább, felületesebb ismerősi kapcsolatok, melyek azonban a heterogénebb erőforrásokhoz, információkhoz

való hozzáférésünket segítik, növelik a társadalmi integráció mértékét, mivel az egyénhez gyakran sok szempontból kevésbé hasonló szociodemográfiai jellemzőkkel leírható személyekhez kapcsolódnak. A tanulmány adatokra és módszerekre vonatkozó részében bemutatott foglalkozáslistából (ún. pozíció-generátor) azokat a foglalkozási kategóriákat vettük figyelembe, amelyekben az egyén rendelkezik olyan személyes ismeretséggel, akitől segítséget is kérhet.

A 10. ábrán látható, hogy ebben az értelemben a legtöbb mozgósítható gyenge kötással a középgeneráció rendelkezik, és az idősebbeknek ezek a lazább kapcsolatai is egyre fogynak: a 60–74 évesek átlagosan csaknem 5, míg a 75 év feletti csak 3 olyan foglalkozású személyt tudtak választani a 21 tételes listából, akitől segítséget is kérhetnének. Ez a jelenség teljesen összhangban van más országok fentebb már említett trendjeivel, illetve Kucsera Csaba kvalitatív kutatásának eredményeivel, miszerint a vizsgált nyolcvan év feletti interjúalanyoknak nemigen voltak gyengébb kötéseik, azok megszakadtak, lemorzsolódtak, kiszelektálódtak (Kucsera 2012: 58).

Minden vizsgált korosztályon belül jelentős különbségek vannak a mozgósítható erőforrások tekintetében: minél iskolázottabb valaki, annál több ilyen gyengébb kapcsolata van. A 60–74 évesek között például a legfeljebb általános iskolát végzetteknek átlagosan 3,5, a diplomásoknak 8,4 mozgósítható kapcsolata volt, és a 75 év feletti körében is kétszeres különbség van a 2 szélső iskolázottsági kategóriában mért adatok között. A legfiatalabb korcsoport kivételével a nők és férfiak között is jelentősek a különbségek: míg a 60–74 éves nők átlagosan 4,5, a férfiak 5,4, addig a 75 éves és idősebb nők 2,8, a férfiak 3,8 kapcsolatot tudnának mozgósítani.

10. ábra: Segítő gyenge kapcsolatok számának átlaga, 2015
The average number of weak ties, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

KAPCSOLATI TIPOLOGIA

A fenti dimenziókban leírtak együttes bemutatására a Dávid Beátával közösen írt korábbi tanulmányunkban (Albert – Dávid 2016) a teljes népességre vonatkozóan létrehoztunk egy kapcsolati tipológiát az alapján, hogy a megkérdezetteknek van-e társuk, bizalmasuk, illetve barátjuk. E csoportok megoszlását a teljes népességben, illetve a két vizsgált korcsoportban az alábbi, 1. táblázat mutatja. A táblázat „társnélküliek” kategóriája ekkor még a „modern szingli” nevet viselte, de mint látható, e csoport az idősebb korosztályokban is – a teljes népességbenli megoszláshoz hasonlóan – körülbelül egyharmadnyi embert érint, a 75 éven felüliek körében pedig a legnépesebb kategória. Táblázatunk jól mutatja, hogy a teljes kapcsolati megfosztottság az életkor előrehaladtával egyre elterjedtebb, a 75 év feletti 7 százalékát érintette a vizsgált mintán. Ezzel párhuzamosan drasztikusan csökken a vizsgált dimenziók alapján kapcsolatgazdagnak nevezhető csoport aránya: míg a 60–74 évesek 41, a 75 év felettieknek már csak 16%-a sorolható ide. Szintén jól látható a főként a bizalmas kapcsolathálóban tetten ért támogató rokon kapcsolat dinamikusan növekvő előfordulása az időződő lakosság körében (a 75 éven felüliek negyede sorolható ebbe a típusba).

1. táblázat: *Kapcsolat-tipológia, 2015. Százalékos megoszlások a teljes mintában és az idősök csoportjaiban*

Relationship typology, 2015. Percentage distributions in the total population and the two analysed age-groups

Megnevezés	Magyarázat	teljes minta (N=2687)	40–59 (N=902)	60–74 (N=544)	75+ (N= 228)
Kapcsolat-deprivált	nincs társ, nincs bizalmas, nincs barát	3	2	5	7
Elszigetelt, csak barátok	nincs társ, nincs bizalmas, van barát	1	1	0	0
Rokoni kapcsolatok	nincs társ, van bizalmas, nincs barát	6	5	8	25
Társnélküliek	nincs társ, van bizalmas, van barát	35	24	30	34
Elszigetelt pár	van társ, nincs bizalmas, nincs barát	2	3	4	5
Hagyományos család	van társ, van bizalmas, nincs barát	8	9	12	13
Kapcsolatgazdag	van társ, van bizalmas, van barát	45	56	41	16

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

AZ ÉLETTEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG

A jóllét nemcsak a betegség vagy fájdalom hiányát jelenti, hanem olyan pszichológiai állapotot, amelyben az ember – akár veszteségek, egészségügyi problémák stb. ellenére is – örömet, elégedettséget, az élet teljességét éli meg (Emmons 2003). A jó minőségű kapcsolatok egyik pozitív „mellék-hatása”, hogy az emberek boldogabbak, elégedettebbek. Persze az oksági viszony itt sem egyértelmű, hiszen az életükkel elégedett emberek lehet, hogy inkább képesek jó minőségű emberi kapcsolatok kialakítására és fenntartására.

*2. táblázat: Élettel való elégedettség (0–10 skála) a 60 év felettiiek körében. Lineáris regressziós modell
Life satisfaction (0-10 scale) among those aged 60 and older – a linear regression model*

	Standardizálatlan együtthatók		Szignifikancia
	B	Standard hiba	
(Konstans)	0,042	1,079	0,969
Neme (1 = férfi, 2 = nő)	0,598	0,179	0,001
Életkora (60 év feletti, folytonos, max. 100)	0,051	0,012	0,000
Iskolai végzettsége (1 = max. 8 általános, 2 = szakiskola, 3 = érettségi, 4 = felsőfokú)	0,146	0,100	0,146
Egészségügyi akadályozottság megléte (0 = nincs, 1 = van)	-0,607	0,177	0,001
Van-e társa (0 = nincs, 1 = van)	0,786	0,184	0,000
Van-e barátja (0 = nincs, 1 = van)	0,300	0,196	0,126
Településtípus (1 = Budapest, 2 = megyeszékhely, 3 = város, 4 = község)	-0,103	0,084	0,219
Ekvivalens jövedelem (oecd2 skálával)	0,000	0,000	0,039
Van-e bizalmasa (0 = nincs, 1 = van)	0,496	0,294	0,092
Nexusdiverzitás – mozgósítható közeli kapcsolatok száma (max. 21)	0,053	0,021	0,014

R² = 13,5.

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Az élettel való elégedettség¹⁰ meghatározóit az alábbiakban a tanulmány fókuszában lévő hatvan év feletti magyar népességen vizsgáljuk. Az alábbi regressziós modell (lásd 2. táblázat) függő változója a 11 fokú skálán mért élettel való elége-

¹⁰ A konkrét kérdés így hangzott: „Kérem, mondja meg, hogy mennyire elégedett a következő dologgal. Ha nincs megelégedve, mondjon nullát, ha teljesen elégedett, adjon 10-est. Ön mennyire van megelégedve (c) mindent egybevetve az életével?”

dettség; magyarázó változói pedig a kérdezett alapvető szociodemográfiai jellemzői: a neme, az életkora (mivel feltehetően a regresszióelemzéshez leválogatott, 60 év feletti korosztályon belül sem mindegy, hogy valaki 62 van 79 éves-e), az iskolai végzettsége (maximum alapfokú, szakmunkás, érettségizett, diplomás), a lakóhelye településtípusa (Budapest, megyei jogú város, város, falu), egészségügyi akadályozottság megléte, az ekvivalens jövedelme, illetve a – tanulmányunkban már vizsgált – kapcsolati dimenziók (van-e társa, van-e legalább egy bizalmasa, barátja, illetve a mozgósítható gyenge kötéseinek száma).

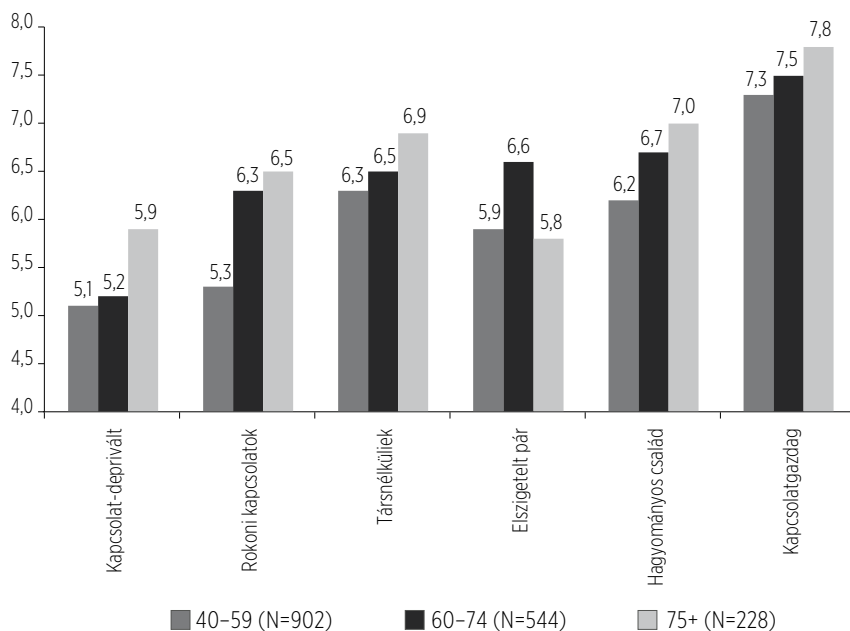
A fenti regressziós modell azt mutatja, hogy az idős emberek étellel való elégedettségére a társ megléte gyakorolja a legerősebb pozitív hatást (a többi változó hatását kiszűrve). Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a társnélküliség (amely demográfiai okokból a nőket sokkal fokozottabban érinti) eleve alapvető rizikótényező az egyén jólléte szempontjából.¹¹ Ugyanakkor a nők nagyobb eséllyel elégedettek az életükkel, mint a férfiak. Érdekes eredmény, hogy az idősödők almintáján az évek múltával nő az étellel való elégedettség: talán arról van szó, hogy idővel megtanulunk már amiatt is boldognak lenni, hogy egyáltalán még élünk. A fizikai akadályoztatottság viszont jelentősen csökkenti a jóllétet. Emellett kimutatható a jövedelem pozitív hatása az étellel való elégedettségre. Sem a barátok, sem a bizalmasok léte (illetve más, itt nem közölt modellben azok száma) nem befolyásolja kimutathatóan e modellben a megkérdezettek étellel való elégedettségét, ugyanakkor a mozgósítható gyenge kötések számával mért tágabb, lazább, de támogató kapcsolathálózat nagyobb mérete fokozottabb elégedettségérzettel párosul. Ez kapcsolódhat a gyenge kötések ereje elmélet azon vonatkozásához, miszerint a társadalmi integráció fokát, a beágyazottság szubjektív érzetét nem a családi, hanem inkább a lazább baráti, ismerősi, munkahelyi stb. kapcsolatok biztosítják (Csermely 2005).

A fentebb bemutatott kapcsolati tipológia és az étellel való elégedettség összefüggéseit mutatja az alábbi, *11. ábra*. Ezen az ábrán nem szerepel a kapcsolattipológia (*1. táblázat*) legkisebb létszámú, „elszigetelt, csak barátok” elnevezésű csoportja, mivel e kategória összelemszáma a 3 vizsgált korcsoportban 9 fő volt. Hasonlóképp óvatosan kezelendő az ábrán ugyan szerepeltetett, de szintén kis létszámú, a 3 vizsgált korosztályt tekintve 55 fős „elszigetelt pár” elnevezésű csoportra vonatkozó adatsor is.

¹¹ A társ, illetve a bizalmasnak is tartott társ léte a magány szempontjából is a legfontosabb tényező a SHARE adatai szerint is (Shiovitz – Ezra 2013).

11. ábra: Az étellel való elégedettség (0–10) skála átlagos értékei a vizsgált életkori és kapcsolat-típus-csoportokban, 2015

Average values of life satisfaction (0–10 scale) in the analysed age groups and relationship-types, 2015

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

Az ábra két, viszonylag egyértelműnek mondható tanulsággal szolgál. Egyrészt plasztikusan alátámasztja a bevezetőben már ismertetett és a regresszióelemzéssel is alátámasztott kutatási eredményt, miszerint az idősebbek elégedettebbek az életükkel fiatalabb kortársaiknál – ez minden kapcsolati csoporton belül igaz, leszámítva az alacsony mintaelemszám miatt problémásnak tekinthető „elszigetelt pár” elnevezésű csoportot. A másik, hogy a kapcsolatok gazdagsága egyértelműen magasabb étellel való elégedettséggel jár együtt – a kapcsolatszegényekhez képest a kapcsolatgazdagok jelentős mértékben, átlagosan 2 ponttal magasabbra értékelték ezt a dimenziót. Míg a középkorosztályban egyértelmű, hogy a családi kapcsolatok egyéb kapcsolatok nélkül kisebb mértékű elégedettséggel párosulnak, ez a különbség az idősebb korosztályokban sokkal kisebb mértékű, szinte minimális.

A szociodemográfiai változók hatását kiszűrő regresszióelemzéssel is azt találjuk, hogy a kapcsolatgazdag csoportot referenciaként kezelve a többi változó kontroll alatt tartásával is szignifikáns hatása van a kapcsolati megfosztottságnak az étellel való elégedettség tekintetében (3. táblázat).

3. táblázat: *Élettel való elégedettség (0–10 skála) a 60 év felettiiek körében. Lineáris regressziós modell a kapcsolattípusok bevonásával*
Life satisfaction (0-10 scale) among those aged 60 and older – a linear regression model including relationship types

Referenciakategória: kapcsolatgazdag	Standardizálatlan együtthatók		Szignifikancia
	B	Standard hiba	
(Kontans)	2,009	0,908	0,027
Neme (1 = férfi, 2 = nő)	0,564	0,179	0,002
Életkora (60 év feletti, folytonos, max. 100)	0,047	0,012	0,000
Iskolai végzettsége (1 = max. 8 általános, 2 = szakiskola, 3 = érettségi, 4 = felsőfokú)	0,158	0,096	0,099
Egészségügyi akadályozottság megléte (0 = nincs, 1 = van)	-0,642	0,178	0,000
Ekvivalens jövedelem (oecd2 skálával)	0,000	0,000	0,012
Kapcsolat-deprivált	-1,304	0,417	0,002
Elszigetelt, csak barátok	-0,456	0,322	0,158
Rokoni kapcsolatok	-0,244	0,272	0,369
Társ nélküliek	0,293	1,284	0,820
Elszigetelt pár	-0,185	0,454	0,683
Hagyományos család	0,649	0,271	0,017

R² = 13,9.

Forrás: Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatás 2015. évi adatfelvétele.

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunkban megkíséreltünk egy többdimenziós pillanatfelvételt készíteni a Magyarországon élő idős emberek kapcsolathálózatairól. Összegzésképpen kiemelhető, hogy az idősebbek között fokozottabb a barátok és a bizalmas erős kapcsolatok hiánya, valamint az életkor növekedésével a mozgósítható lazább kapcsolatok köre is beszűkül. Az idős nők jelentős, és az életkor előrehaladtával növekvő hányada társ nélkül él. A kapcsolatgazdagok csoportja a legidősebbek körében jelentősen csökken, míg a kapcsolat-depriváltaké növekszik. A kapcsolati megfosztottság, a társ hiánya az élettel való elégedettséget erőteljesen negatív irányba befolyásoló tényező. Az erős kötéseknél tekintett rokoni, illetve kisebb, de gyaníthatóan növekvő mértékben a baráti kapcsolatok azonban az idősek zömének még elfogadható mértékű támaszt nyújtanak az adatok szerint.

Érdemes elgondolkodnunk azon, vajon mi okozhatja a bevezető részben ismertetett azon jelenséget, hogy a magyar idősek kapcsolathálózata szűkebb,

mint amit sok más országban mértek. Ugyanerre a kérdésre a fentebb elemzett adataink segítségével nem tudunk válaszolni, hiszen azok sem nemzetközi, sem longitudinális vizsgáldást nem tesznek lehetővé, mégis érdemes ezzel kapcsolatban megfogalmazni néhány, a későbbiekben tovább vizsgálható gondolatot. Egyrészt a nyolcvanas évek óta létező nemzetközi felmérések¹² mind-egyike a magyar baráti kapcsolathálókat más országokhoz képesti korlátozott méretét, illetve a családi kapcsolatok magas arányát mutatták ki a személyes networkokban (Höllinger – Haller 1990, Utasi et al. 2004, Drobnič – Techen 2013, Angelusz – Tardos 1991). Emellett nemzeti karakterisztikumként említették a munkahelyről származó barátságok kiugróan magas arányát (Utasi 1990), így okkal lehet azt is feltételezni, hogy a nyugdíjba vonulás ezekre a munkahelyi barátságokra kedvezőtlenebbül hat, mint az élet más, semlegesebb, a nyugdíjba vonulás által nem közvetlenül befolyásolt színterein szövődött kapcsolatokra. Noha a magyar nyugdíjas népesség a szegénységi mutatókat tekintve az országos átlagnál jelenleg jobb helyzetben van (KSH 2016), ez korántsem jelenti azt, hogy például egy átlagos nyugat-európai nyugdíjas számára elérhető rekreációs és egyéb programok széles körben elérhetőek lennének számukra is. Közismert a magyar lakosság európai viszonylatban is meglehetősen rossznak mondható egészségi állapota (OECD 2016), ami a kapcsolatok fenntartásának, netán új kapcsolatok szerzésének szintén jelentős gátja lehet. Ugyanakkor a barátkozás, a társasági élet munkahelyen és szomszédságon kívüli lehetőségei korlátozottak, noha ezekhez nem feltétlenül van szükség jelentős anyagi forrásokra (pl. rendszeresen túrázó társaságok, klubesemények, a fővárosban népszerű, de például a falvak vagy akár kisebb városok idősebb lakói számára elérhetetlen vagy nagyon korlátozottan elérhető tudományos ismeretterjesztő előadások, programok, képzések, amelyek az emberi kapcsolatok fenntartásának és kialakításának is megfelelő színterei). A tágabb/szűkebb közösségek „alkalomteremtő” tevékenységét ezért mindenképp érdemes fokozni. Marad tehát a hagyományokból is fakadó családi kapcsolatok dominanciája, amit azonban nagyban gyengít e kapcsolatok növekvő instabilitása, a fiatalabb generációk külföldi munkavállalása, fokozott területi mobilitása, a gyermektelenek arányának növekedése. Ezek minden bizonnyal az itt vázolt trendek jövőbeni változását vonják majd maguk után.

¹² Jeleseül az ISSP kapcsolathálózatokat vizsgáló hullámai.

IRODALOM

- Abuladze, Lili – Sakkeus, Luule 2013: Social networks and everyday activity limitations. In Börsch-Supan, Axel – Brandt, Martina – Litwin, Howard – Weber, Guglielmo (eds.): *Active ageing and solidarity between generations in Europe: First results from SHARE after the economic crisis*. De Gruyter Online, 311–322.
- Adams, Rebecca G. – Taylor, Emily M. 2015: Friendship and Happiness in the Third Age. In Demir, Melikşah (ed): *Friendship and Happiness: Across the Life-Span and Cultures*. Springer, Dodrecht, 155–169.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2007: *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég, Budapest.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2013: Hatvan év, hat barát? In Szász Antónia – Krizsa Fruzsina (szerk.): *A kultúra rejtelsei*. Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT) – L'Harmattan, Budapest, 213–218.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2015: Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 5(4), 1–11.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2016: A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(3), 22–47.
- Almeida, David M. – Horn, Melanie C. 2004: Is daily life more stressful during middle adulthood? In Brim, Orville Gilbert – Ryff, Carol D. – Kessler, Ronald C. (eds.): *How healthy are we? A national study of well-being at midlife*. University of Chicago Press, Chicago, 425–451.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1991: A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. ELTE Szociológiai Intézet – Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 55–73.
- Berkman, Lisa F. – Glass, Tomas – Brissette, Ian – Seeman, Teresa E. 2000: From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social Science and Medicine*, 51(6), 843–857.
- Blanchard-Fields, Freda – Coats, Abby Heckman 2008: The experience of anger and sadness in everyday problems impacts age differences in emotion regulation. *Developmental Psychology*, 44(6), 1547–1556.
- Blieszner, Rosemary – Adams, Rebecca G. 1992: *Adult Friendship*. Sage, Newbury Park, CA.
- Carstensen, Laura L. 1995: Evidence for a lifespan theory of socioemotional selectivity. *Current Directions in Psychological Science*, 4(5), 151–156.
- Charles, Susan T. – Carstensen, Laura 1999: The role of time in the setting of social goals across life-span. In Hess, Thomas – Blanchard – Fields, Freda (eds.): *Social cognition and aging*. Academic Press, San Diego, 319–345.
- Charles, Susan T. – Piazza, Jennifer R. 2007: Memories of social interactions: Age differences in emotional intensity. *Psychology and Aging*, 22(2), 300–309.
- Cornwell, Erin, – Waite, Linda 2009: Social disconnectedness, perceived isolation and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1), 31–48.
- Csermely Péter 2005: *A rejtett hálózatok ereje*. Vincze Kiadó, Budapest.

- Drobnič, Sonja – Techen, Andreas 2013: *Friendship Ties and Gender in Cross-National Perspective*. SUNBELT XXXIII. Konferencia-előadás, Hamburg, május 21–26.
- Emmons, Robert A. 2003: *The psychology of ultimate concern*. Guilford Press, London.
- Felmlee, Diane – Muraco, Anne 2009: Gender and friendship norms among older adults. *Research on Aging*, 31(3), 318–344.
- Field, Dorothy – Minkler, Meredith 1988: Continuity and change in social support between young-old and old-old or very old age. *Journal of Gerontology*, 43(4), 100–106.
- Fingerman, Karen L. – Hay, Elizabeth L. – Birditt, Kira S. 2004: The best of ties, the worst of ties: Close, problematic, and ambivalent relationships across the lifespan. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 792–808.
- Granovetter, Mark 1973: The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Höllinger, Franz – Haller, Max 1990: Kinship and Social Networks in modern Societies. A Crosscultural Comparison Among Seven Nations. *European Sociological Review*, 6(2), 103–123.
- KSH 2016: *A háztartások életszínvonala 2015*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv15.pdf> Letöltés időpontja: 2016. október 1.
- Kucsera Csaba 2012: Egyedül élő budapesti idősek társas és közösségi részvételét gátló szubjektív okok. In Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 427–440.
- Lansford, Jennifer E. – Sherman, Aurora M., – Antonucci, Toni C. 1998: Satisfaction with social networks: An examination of socioemotional selectivity theory across cohorts. *Psychology and Aging*, 13(4), 544–552.
- Lin, Nan – Dumin, Mary 1986: Access to Occupations through Social Ties. *Social Networks*, 8(4), 365–385.
- Medgyesi Márton 2016: Az idős szülőknek nyújtott nem anyagi segítség. *Demográfia*, 59(1), 59–87.
- Monostori Judit 2015: Öregedés és nyugdíjba vonulás. In Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH NKI, Budapest, 115–134.
- OECD 2016: Health at a Glance: Europe 2016. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/health-at-a-glance-europe-2016_9789264265592-en#page2 Letöltés időpontja: 2016. október 1.
- Pahl, Ray 2000: *On Friendship*. Blackwell, Malden, MA.
- Rook, Karen S. 1984: The negative side of social interaction: Impact on psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(5), 1097–1108.
- Rook, Karen S. 2003: Exposure and reactivity to negative social exchanges: A preliminary investigation using daily diary data. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences & Social Sciences*, 58B, 100–111.
- Sarason, Barbara R. – Sarason, Irwin G. – Pierce, Gregory R. (eds.) 1990: *Social support: An interactional view*. Wiley series on personality processes. John Wiley & Sons, Oxford.
- Schnittker, Jason 2007: Look (Closely) at All the Lonely People: Age and the Social Psychology of Social Support. *Journal of Aging and Health*, 19(4), 659–82.
- Shiovitz-Ezra, Sharon 2013: Confidant networks and loneliness. In Börsch-Supan Axel – Brandt, Martina – Litwin, Howard – Weber, Guglielmo (eds.): *Active ageing and solidarity between generations in Europe: First results from SHARE after the economic crisis*, De Gruyter Online, 349–358.

- Stevens, Nan L. – Tilburg, Teo 2011: Cohort differences in having and retaining friends in personal networks in later life. *Journal of Social and Personal Relationships*, (28)1, 24–43.
- Stoeckel, Kimberly J. – Litwin, Howard 2013: Personal social networks in Europe: do people from different countries have different interpersonal solidarities? In Börsch-Supan Axel – Brandt, Martina – Litwin, Howard – Weber, Guglielmo (eds.): *Active ageing and solidarity between generations in Europe: First results from SHARE after the economic crisis*. De Gruyter Online, 277–287.
- Takashi, Kaiko – Tamura, Junko – Tokoro, Makiko 1997: Patterns of social relationships and psychological well-being among the elderly. *International Journal of Behavioral Development*, 20(3), 417–430.
- Uchino, Bert N. 2004: *Social support and physical health: Understanding the health consequences of relationships*. Yale University Press, New Haven, CT.
- Utasi Ágnes 1990: Baráti kapcsolatok. In Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Budapest, 475–487.
- Utasi Ágnes 2002: *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Utasi Ágnes – Páthy Ádám – Hári Péter 2004: A kapcsolatok nemzetközi trendje másfél évtized távlatában. In Utasi Ágnes (szerk.): *Kapcsolatok nemzetközi metszetben*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 9–39.

CHARACTERISTICS OF THE INTERPERSONAL NETWORKS OF OLD PEOPLE

ABSTRACT

The article aims to characterise the ego-centric interpersonal networks of the 60+ years old Hungarian adult population in detail. The analysis is based on data gathered in the framework of the Hungarian National Research Fund study „Integrative and disintegrative processes in the Hungarian society” in 2015. We focus on the following dimensions: partnership relations, core discussion networks, friendship and weak ties. The paper describes these dimensions by basic socio-demographic variables and presents their links to life satisfaction.